

Acc 1982/19

MINNESANTECKNINGAR FRÅN STRÅSSA FÖRDA AV STIG HEDMARK

En gammal källa söder om gamla skolan i Stråssa, bakom Aina Rydbergs, har kallats för Bondeskälla eller Skolkällan. Hit gick förr ortens befolkning och hämtade sitt dricksvatten. Även skolbarnen fick hämta sitt dricksvatten här.

I Dammsjön, Stråssa flyter stora flak av tuvor. De förflyttar sig då och då. Ortsbefolkningen kallar dem för "flimor", ett ovanligt namn. Efter vägen mot Ramsberg, strax bortom bergknallen Getaberget, är nu (1982) en upplägningsplats för timmer till höger. Här var förr en kolbotten, som kallades för "Guldborrbotten". En glittrande sten fanns också i närheten, som kallades "Guldborrbottenstenen". Fortsätter man landsvägen ett stycke till kommer man fram till Larsbotorpet till höger om vägen. Därifrån och söder ut går en gångstig till Buskaboda. Följer man stigen några hundra meter kommer man till en liten bäck. På vänster sida om vägen stupar bäcken ner för en bergbrant och blir ett ganska högt fall. Vissa vintrar brukar det bildas isvallar i väldiga formationer.

Efter vägen mellan Ösarhyttan och Buskaboda finns en klyfta i berghällen öster om Kroktjärn. Klyftan har formen av en grav. Här sägs att Buska-Lisa har sin grav.

Ca 200 m NÖ om Buskaboda, nere i en dalsänka, finns en kalkkälla som kallas Bockhålskällan.

Buskaboda var till omkring sekelskiftet kronoskogvaktarebostad. Här bodde då kronoskogvaktaren för Stråssa gruvallmänning. Den siste hette Sjöström. Han bodde kvar där sedan han slutat sin tjänst som skogvaktare. Han skulle på ålderns höst gå ut och plocka enbär bortom Brittaskärr i Kutberget. Han hade en filt med sig att skaka ner enbären på. Då han inte kom hem sökte man honom och fann honom död vid Brittaskärr. Han hade satt sig på en stubbe för att vila. Detta ska ha skett vid sekelskiftet.

NV om Kroktjärn mitt för *Klövna stenar* ligger en kolbotten, som kallats för "Flickorna i Gröna skogen" eller kort "Flickornas Botten". Därifrån rakt västerut c 6-700 m, i en ravinliknande stenig och blockig terräng, ligger en kolbotten som kallas för "Ströms Botten".

På Gruvallmännings V om Stora Mjuggsjön, något söder om halva sjön i närheten av "Tjärdalen", i stenig och oländig terräng, finns en kolbotten, som kallas för "Tusen Pokers Botten". Enligt vad jag hört bodde där en gammal gubbe, som kallades "Tusen Poker". Det var nog på 1800-talet. Jag har sett lämningar efter en jord- eller kolarkoja. Strax nedanför ligger "Ormhålet", ett stenigt och håligt kärr. Där bröt en häst av sig frambenet vid timmerkörning på 1920-talet. Hästen fick ner benet mellan ett par stenar.

Pilgrimskullen kallas kullen väster om sydänden på Gäddtjärn. I gränsen mellan Ramsbergs och Lindes socknar står det höga gränsröset .

Efter stränderna vid Stora Mjuggsjön togs förr sten till en damm nedanför Storå hytta. Dammen blev emellertid aldrig byggd. Stora granit-stenar borrades och kilades isär, så att de fick plana sidor. De tunga stenarna fraktades sedan vintertid efter hästar. På vårsidan, då isarna inte var så starka, brast isen under slädarna i norra änden av sjön, och hästar och fordon kom i vattnet. Stenarna blev kvar och kan skönjas vid lågt vattenstånd.

Öster om Ötjärn och söder om Tallmossen ligger en kolbotten, som kallas Aspboten. Det har växt stora aspar omkring den en gång. Skogsområdet strax öster om den kallades för "Älgstallet" av Sjöström i Buskaboda. Det har sagts, att om älg skulle jagas och man gick dit, fanns där alltid älgar!

Efter landsvägen mellan Stråssa och Håkansboda, på båda sidor av vägen, ser man oregelbundna formationer i marken. Där är kalkgrund. På vissa ställen har kalken vittrat och fallit ned och under tidens gång har det bildats gropar. Det fortsätter att vittra ständigt så länge det finns kalksten. Mellan groparna är det hårdare bergart, som inte vittrat utan bildat ett slags åsar, som slingrar fram mellan groparna. De kallas *Doliner*. Den som inte vet av denna förvandling kan tro att den säregna formationen gjorts av människohand. Företeelsen är sällsynt och sägs förekomma endast sparsamt i södra Europa.

Fortsätter man vägen mot Gusselby tills man når högsta punkten ovanför Tyska Fallet, är det en berghäll till vänster. Den kallas för "Suparhällen". När stråssaborna förr gick till Lindesberg och handlade, vilade de alltid här på hemvägen. Därifrån lutade ju vägen utför mot Stråssa. De som handlat med sig "starkvaror" tog sig en sup ur brännvinskaggen för att pigga till efter den ansträngande vandringen.

På Stråssa gruvallmanning fanns förr ganska stora områden med gammal skog utöver det vanligen förekommande. Tallar på 200 år och enstaka ända upp till 300 år! När vi kom med utsyningarna brukade jag spara någon enstaka stor och gammal tall. En sådan sparades i slutet av 30-talet. Den finns kvar (1982) och står inte långt från Buskabodavägen. Om man åker den vägen förbi St Mjuggsjön och kommer till vägskälet där en väg tar till vänster. Där i triangeln, som bildas mellan vägarna, c 60 m från vägen, står en stor och gammal tall. En riktig gammal hedersfura!

Åker man gamla landsvägen från Kårberg upp mot Överbacken och Grönkullen, samt kommer förbi sistnämnda ställe, är det en liten uppførsbacke, som kallas för *Dammbacken*. Till vänster finns en mosse. Den har en gång i tiden varit uppdämd, när det behövdes vatten till gruvorna. Närmast vägen finns dammbyggnaden kvar, den syns tydligt.

Fortsätter man förbi Östra Åsarna så bär vägen utför i en längre backe. Den kallas *Skvallerbäcksbacken*. I övre änden stod förr en vägmilstolpe av gammalt datum. Den har blivit bortrövad av någon. Om man följer bilvägen norrut, som går in från gamla landsvägen strax nedom Fridhem, kallas skogsområdet man kommer in i för Kurrbo. Cirka 150 m nedom Ösardammen och omkring 100 m väster om Ösarbäcken, i snedden, ligger en gammal kalkkälla. Det har sagts att den förr var mycket utnyttjad för vattenhämtning. Den betraktades som en hälsokälla. Det påstås att t o m Ramsbergsbor har hämtat sitt vatten här!

Innan man kommer bilvägen fram till Ösartorpet ligger en kolbotten till höger. Den har kallats Brandbotten. Omkring 5 - 600 m längre fram efter vägen och till vänster rakt upp ett par hundra meter, ligger Hammarbäcksbotten, som fått namnet efter Stråssabon Hammarbäck, när han bommat en älg vid kolbotten vid sekelskiftet. På denna kolbotten kolades det flera milor på 40-talet. Stig Erlandsson, Ramsberg, kolade här och hade flera kolmilor i gång samtidigt. Han hade sin kolkoja vid denna botten.

Mellan Ösarmossen och sjön Ösaren, där utloppet går från mossen, är det, eller har varit, ett ängsliknande område som kallas för "Nisseäng". Närmare sjön, österut, är en udde, som skjuter ut i sjön. Hit gick ofta de kor, som betade på skogen. Här låg de och vilade många kvällar, när ägarna efter mycket besvär hittade dem, då de inte kommit hem om kvällen. Många uttryckte sin förargelse över kornas dumdristighet.

Lite längre bort efter stranden, mitt för Ösartorpet, var en stor sten. Uppe på denna sten stod ofta "Ösar-Karl-Johans" getter och betraktade utsikten. Getter är duktiga att klättra. Det berättas att kvinnorna från Stråssa gick hit och tog mossa och lavar, som de använde till färgning av garner och textilier. Skogsområdet ungefär från Hammarbäcksbotten norrut ned mot Ösarmossen kallas för "Domarsnåret". Skogstegen där hörde förr till Domargården, Nederhyttan.

Knappt hundra meter från sydänden av Djuptjärn i gångstigen låg förr en ganska flat sten. Det märkliga var att i stenen var en fördjupning, som liknade avtrycket av en älgklöv. Fullt naturligt och rätt storlek. När bilvägen senare gjordes där röjdes troligen stenen undan, då den inte längre kan påträffas. Kärrdrogen sydost om Djuptjärn kallades förr "Tallmackkärren" eller "Tallmackhålen". Skogsområdet där i närheten kallades "Blanktången". Längre i sydost finns en hög kulle, som har kallats för "Panttegsullen".

Det gick förr en kyrkstig från Torpa till Ramsbergs kyrka. Det var befolkningen i Torpa-Flögforsområdet som använde den. Den är i det närmaste igenväxt och utplånad. Den gick ut från Torpa, förbi fd "Karl-Lars", sedan nordostlig riktning över spången i "Lortspångkärret". Stigen strök fram strax söder om Lubergsåsen och kom fram ett par hundra meter söder om Djuptjärn. Så gick den över höjden mellan

Djuptjärn och Ösaren, närmare den sistnämnda. Inne på Ramsbergsmarken gick den upp för en ganska brant backe, som kallas "*Velams-backe*".

Uppe på Lubergsåsen står en stor tall, den grövsta i trakten. Den växer på bröderna Larssons mark. Tallen är åldersstigen och kämpar för sin tillvaro, för att överleva. Befolkningen kallar den i dagligt tal för "*Åstallen*", men jag har också hört den kallas "*Pruppatallen*". Det finns en kallkälla i närheten, som kallats "*Pruppakällan*". Skogssnedden väster därom kallas för "*Källseگان*". Nedanför den rinner Björktjärnsbäcken. Hit upp brukade folk vandra för att se den stora tallen.

Från västra kanten av Ösarmossen rinner vatten i ett dike, som så småningom blir en liten bäck. Den rinner i nordvästlig riktning och mynnar i den större bäcken vid Torpa. Ungefär mitt emellan dessa båda ställen ligger på norra sidan, mitt i en vinterväg, en kolbotten, som kallas "*Mosabotten*".

Ett par hundra meter lite i sydost ligger "*Björnabotten*". Här sköts den sista björnen i Ramsbergs socken. Det skall ha skett 1856 på vårvintern. Skytten hette Anders Kalse (Karlsson) i Baggaboda. Björnen sköts med mynningsladdare. Folk hade samlats från Löa och Torpa och från den övriga trakten. När björnen var skjuten fraktades den först ned till Sandfallet, en liten täppa öster om Torpa. Skyttarna, som hade blivit glada av starka drycker efter den lyckade jakten, började här en målskjutning mot björnen, som hade stöttats upp med käppar.

Därefter sattes björnen upp i en rotsläde (malmsläde). De satte också en cigarr i munnen på Bamsefar. Sedan kördes björnen omkring och förevisades bl a i Löa.

Inte så långt från *Björnabotten* ligger "*Tvillingbotten*". I bland hände det att man gjorde två kolmilor intill varandra. De kolbottnarna kallades för "*Tvillingbottnar*". Anledningen till att det blev två milor på samma botten var, att det var ont om bottnar eller att det var så mycket kolved att det inte rymdes i en enda mila.

Nuvarande skogsbilväg, som går norrut förbi Stråssagruvorna och förbi Skogslund, passerar över den gamla vattenkanalen några hundra meter norr om Skogslund. Där låg en kolbotten (nu raserad) som kallats för "*Kanalbotten*". Fortsätter man vägen utför backen till en liten bäck som rinner västerut, är man vid "*Fuskallabäcken*". Vägen hit har i huvudsak följt den gamla "*Kolkörarvägen*", som här går rakt fram norrut. Den kom fram i vägkorset där vägen går till *Djuptjärn*. Sedan gick den där som bilvägen går förbi "*Tjockmossen*", och fortsatte i samma sträckning in på Ramsbergsskogen norr om Ösarn. Den vägen användes vintertid att köra träkol på, som skulle utlastas på järnvägen från Stråssa.

I slutet av 30-talet byggdes en kolbrygga norr om landsvägen vid Ösarhyttan. Därifrån fraktades kolet på lastbilar i stora burar till

hyttorna. Här i huvudsak till Guldsmedshyttan. Man kom med kolet i "kolryssar", som de kallades. I långa rader kom hästkörare med träkol från skogarna. Man kunde köra upp på kolbryggan och där tippa kolryssens innehåll i kolfickan. Ibland blev det köbildning av körare. De kom ibland långväga ifrån, och kunde kanske bara köra en vända om dagen. Då hade utlastning av kol i Stråssa upphört. Numera är kolbryggan i Ösarhyttan riven.

Förr hade man särskilda forvägar där man fraktade malm, träkol och andra skogsprodukter. Allt fick ju då fraktas efter häst, huvudsakligen vintertid. Man fick utnyttja naturens möjligheter för framkomlighet i terrängen. När det var bärkraftig is körde man på sjöarna. Fororna följde sedan terrängens lägsta partier t ex över mossar och längs kärrdrag. Sedan ordnade man så att det blev förbindelser mellan de olika forvägarna, så att det slutligen blev ett helt vägnät för forornas behov. Nu är de flesta av dessa vägar naturligtvis borta, igenvuxna av buskar och träd.

"*Malmvägen*" kallas en gammal väg söder om Dammsjön i Stråssa. Den utgjorde förbindelsen mellan Blanka gruva och gamla landsvägen, då inte den nya vägsträckningen mot Ramsberg fanns.

En gammal forväg från Stråssa och Blanka gruvor till Gusselhyttan, som malmkörarna använde, gick efter Buskabodavägen ner till St Mjuggsjön. Sedan följde den sjöns östra sida ner till Fägårdsviken. Där körde man in på landbacken och fortsatte i riktning mot Gäddtjärn. Här var det mossmark och ganska jämnt. Innan man kom fram till Gäddtjärn svängde man åt höger in på Gusselbymarkerna. Där följde man mossar och kärr ner till Gusselhyttan. Här och där efter vägen kan man finna en och annan malmsten, som ramlat av lassen eller av annan anledning blivit liggande efter vägen.

En annan gammal vinterkörväg är "Smekolsvägen". Den börjar i Nederhyttan och har förbindelse med sjön Ösaren. Därifrån kan man komma över Ösarmossen, förbi Björnabotten och det nedlagda torpet Brännhagen. Därefter gick den i sydlig riktning över Stråssabacksvägen. Här delade sig vägen. En väg gick åt SV, medan den andra körvägen kom fram nedanför Gamla Skolan i Stråssa, i närheten av Domargården i Nederhyttan.

Den sk "Stråssabacksvägen" är också en gammal väg. Här kördes malm från Stråssa och Blanka gruvor i kärror när det inte var vinter. Vägen gick då söder om Kulsinterverket och sedan västerut ner för Stråssabacken och vidare förbi "Käringkröket" ner till "Trekanten". Här delade sig vägen. Den vänstra tog man om man skulle till Storå hytta, den högra om man skulle till Löa hytta. Närmast Stråssa är den gamla vägen numera täckt av slig, men det går dock att ta sig fram, där den gamla vägen gick.

Malmen kördes oftast i tvåhjuliga hästkärror. I Blanka var ibland malmen så tung, dvs hög järnhalt, att när man lastat den vanliga volymen på

kärran, var man efter vägningen tvungen att lämpa av en del, så att inte lasten skulle bli alltför tung för hästarna. Detta har jag hört av en gammal man, som var med om malmkörning därifrån.

För äldre gruvdrift var man väldigt beroende av vatten. Det användes till att driva pumpar och vinschar. Man byggde stora vattenhjul, *konsthjul*, på lämpliga ställen. I regel byggdes hjul med stor diameter. Till hjulen kopplades en s k *konstgång*. Det var hopkopplade stänger av trä, som man fick att röra sig fram och tillbaka i längdriktningen dvs i horisontalplanet. Framme vid gruvan kopplades sedan stånggången till den apparatur, som skulle drivas. På så vis kunde man utnyttja den kraft, som hjulet och stängerna förmedlade. Det kunde vara långt mellan konsthjulet och gruvan. På särskilda bockar och stolpar satte man upp stängerna. Konstruktionen medgav rörlighet i längdriktningen så att kraften kunde överföras.

Konstvaktaren kallades den man, som skulle se till att konstgången hölls i skick bl.a genom att smörja den ibland. Då användes trätjära. Det har berättats, att när konstgången gick då knarrade och skrek det så att det hördes vida omkring.

Det har funnits två gruvkonster vid Stråssa gruva. Den ena var ganska lång, över två km. Konsthjulet fanns vid forsen i Storån, nedanför bron där vägen går till Vasselhyttan. Den andra var över 1 km lång och gick från Hjulet, Nederhyttan. Man kan fortfarande se i marken var stolpar och bockar stått. Vid hjulet i Nederhyttan kan man se grunden och karet, där hjulet stått. Några meter ovanför kan man se resterna av en damm.

Till Blanka gruva fanns också en konstgång. Den kom från Håkansboda. En arrendator, Hjalmar Persson i Skäftesberget, berättade en gång, att ingenting växte på åkrarna där konstgången gått fram. Där bockarna stått fanns så mycket tjära i jorden att inget ville växa där.

För att driva en konstgång, eller gruvkonst som den också kallades, krävdes riklig vattentillgång. Fanns det inte naturliga vattendrag, som kunde utnyttjas, fick man bygga vattenledare till ett ställe, där det erbjöds tillräcklig fallhöjd för att driva ett vattenhjul. Omkring gruvorna på en del platser är stora arbeten nedlagda för att samla vatten till drivkraft. Vid Stråssa gruva finns också konstgjorda vattenledare och vattenbyggnader. En sådan grävd kanal börjar NO om Höga Botten i nedlutningen mot Ösaren. Så slingrar den fram V och S om nämnda ställe för att sedan böja av åt väster igen under Högabottsvägen och därefter en stor sväng åt väster. Slutligen gör den i sydlig riktning för att komma fram vid gruvorna och senare ansluta sig till Dammsjön. Dammsjön är ju en konstgjord vattenreservoar. Jag har tidigare nämnt att en mosse, Dammossen, en gång också varit uppdämd. Det vattnet gick också till Dammsjön. Från Dammsjön delades sedan vattenavrinningen. En liten del skulle gå till Håkansboda medan resten fick gå den naturliga vägen mot Nederhyttan. Till Håkansboda finns

alltså en kanal grävd från en hålldamm nedanför Dammsjön. Från Ötjärn på Stråssa Gruvallmanning är också en liten vattenkanal grävd, kallad Ötjärnskanalen. Den är ganska stor och stabil, nog den största. Den leder från Ötjärn till Dammsjön, en sträcka på c 2 km. Högabottskanalen är c 3 km lång. Det var mycket arbete med att bygga sådana kanaler. De skulle slingra sig fram i terrängen med minimal lutning, så att vattenupptagningsområdet blev så stort som möjligt. De skulle dessutom vara täta mot dalsidan. Ötjärnskanalen är den senast byggda. Jag har träffat folk här i Stråssa som visste något om dess tillkomst. Den längsta kanalen här i trakten torde vara den som kommer från St Mättjärn och går till Håkansboda. Den kan numera vara svår att lokalisera, men gick väster om Backtorp och sedan norr om Backadalsgruvan och öster om Kotjärn. Nu är dessa gamla kanaler raserade, utdikade och bitvis igenfyllda av vägar, ris och skräp. Långa sträckor är igenväxta av mossa och buskar.

Stråssa den 4 februari 1982

Stig Hedmark

F d skogvaktare

26
C15

200